

LA ROMANITZACIÓ DEL TERRITORI MERIDIONAL DE LA COLONIA BARCINO. EL CAS DE LA VALL DE LA RIERA DE SANT JUST DESVERN (BAIX LLOBREGAT)

F. XAVIER MENÉNDEZ i PABLO.*
JOSEP MARIA SOLÍAS i ARÍS.**

INTRODUCCIÓ/ RESUM

L'elevada concentració d'assentaments romans (uns 18) a la vall de Verç, una petita vall definida entorn de la riera de Sant Just (terme de Sant Just Desvern i part dels termes de Sant Joan Despí i Sant Feliu de Llobregat), implica una notable densitat de poblament i d'activitat econòmica des d'època republicana fins al Baix Imperi que cal posar en relació amb el procés de romanització de la Laietània, la posterior fundació de la colònia agustina de **Barcino**, el traçat de la Via Augusta (amb la probable existència de dos itineraris paral·lels a través de la vall), l'ús del riu Llobregat com a ruta comercial vers l'interior i vers el port d'ancoratge situat al seu estuari, i en general, amb el desenvolupament socio-econòmic de la conca baixa del Llobregat en època romana. En aquest sentit, la present comunicació pretén, igualment, contextualitzar el poblament descrit en el marc del **territorium** de la Colònia **Barcino**.

1 - SITUACIÓ

La vall de Verç és l'antic nom que rep la vall definida per la riera de

*Conservador del Museu d'Arqueologia de Catalunya

**Director del Museu de l'Hospitalet de Llobregat

Sant Just o de Pahissa, i se situa a l'extrem sud-occidental de la serra de Collserola, dins del terme de l'actual municipi de Sant Just Desvern (d'on pren el nom). Neix de diverses rieres i torrents que baixen pels turons de la serra, pràcticament des de Vallvidrera, i està encerclada pel Puig Aguilar, Sant Pere Màrtir i el turó del Temple (que separa Sant Just d'Esplugues), per la seva banda sud-est, i pel coll de les Torres, la Coscollera i la Penya del Moro (que limiten Sant Just amb Sant Feliu de Llobregat), per la seva banda nord-oest. La riera, des de Sant Just, penetra en el terme de Sant Feliu i desai-gua al riu Llobregat, no lluny del límit amb el terme de Sant Joan Despí.

Aquesta petita vall, plena d'elevacions suaus a banda i banda de la riera, i cada vegada menys pronunciades en direcció oest, constitueix una zona rica i apta per a l'activitat agrícola a causa del sediment ric en argiles quaternàries i llims que defineix la pròpia riera, envoltada de les pissarres devòniques dels turons de Collserola. La riera de Sant Just desembocava a menys de 3 km d'on el riu Llobregat s'obria en estuari. Per tant, la vall de Verç estava ben relacionada amb les rutes de comunicació que remuntaven el riu Llobregat curs amunt per la riba esquerra des del pla de Barcelona.

En època romana, les restes i indicis de presència d'hàbitat de tipus rural són realment molt abundoses. Des del Mas Vilar -el jaciment més allunyat del riu- i el riu Llobregat, en un territori que no supera els 15 m² d'extensió, hem comptabilitzat 18 jaciments, que tot seguit esmentarem de manera resumida¹ (fig. 1).

2 - RELACIÓ DE JACIMENTS

1. CAN VILAR DE LA MUNTANYA (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 20)

En aquest indret es localitzen en superfície abundants fragments de

¹Una descripció detallada d'aquests jaciments es pot trobar a Guasch, Menéndez, Solias, en premsa. Es tracta d'un llarg article -del qual aquesta comunicació és una conseqüència- en el que pretenem divulgar, en un àmbit comarcal i mitjançant una revista local, *Miscel·lània Santjustenca*, el ric patrimoni arqueològic d'època romana que conté la vall de la Riera de Sant Just. En aquest estudi (així com a la tesi doctoral d'un dels signants -Solias, 1990-) s'inclouen detalls sobre la localització topogràfica de cada jaciment, així com sobre les circumstàncies de la descoberta, bibliografia detallada i materials arqueològics exhumats. Cal constatar aquí la desinteressada tasca de salvament i documentació de l'estudiós de Sant Just David Guasch, descobridor d'una bona part dels jaciments citats.

tegulae, així com ceràmica comuna romana. En el tall del camí es detecta la presència d'un mur de pedra seca (Solías, 1990).

2. CA N'OLIVERAS O LA RIBA (SANT JUST DESVERN).

(Fig. 1. 21)

Al lloc conegut com la Riba, es van efectuar, de 1964 a 1969, un seguit d'intervencions de salvament que van permetre documentar diverses estructures, entre d'altres, un sepulcre neolític de fossa (a més d'una altra inhumació de cronologia dubtosa); unes 19 sitges (de les quals 8 eren clarament d'època romana, 5 propocionaven materials homogèniament tar-doibèrics, i, com a mínim, dos aportaven materials eneolítics i del bronze, i una, d'època medieval); i, almenys, dos àmbits d'habitació d'època romana, a més de restes d'una canalització i d'un dipòsit d'**opus signinum** (Guasch et alii, 1989b; Solías, 1990).

En una de les habitacions excavades, es va localitzar una inscripció funerària (Fabre, Mayer, Rodà, 1984: 38), datable en el segle I, i reaprofitada com a material constructiu a les parets de l'habitació, bastida ja en el període baiximperial. És improbable que provingui de **Barcino**; el més normal fora que procedís d'alguna necròpolis romana dels voltants.

Pel que respecte a la datació de les sitges, les ceràmiques campanianes i les ceràmiques grises que l'imiten ens proporcionen dates del darrer quart del segle II a.C. i primer quart del segle I a.C., per la qual cosa cal datar l'amortització de la majoria en aquest moment. Ara bé, una bona part de les sitges continua en funcionament fins a l'època altimperial, tal com ho demostra la presència de TS gàlica i de TSCA, que ens portarien, com a mínim, al segle II. Pel que fa a les habitacions, hem de suposar que formaven part d'una única casa, l'inici de la qual ha de datar-se en època republicana (com les sitges). És significatiu constatar com l'inici de la **villa** coincideix amb la data que proposem per a la primera tanda d'amortitzacions de les sitges. Els indicis d'ocupació d'aquesta època fundacional són, això sí, molt reduïts. També són escassos els testimonis materials d'època altimperial a les habitacions. En canvi, l'època del Baix Imperi sembla haver estat la més florent del jaciment. Disposem d'un interessant lot de ceràmica tardana (TSHT, TSL i TSCD), del segle IV, procedent de l'habitació on va aparèixer la làpida (Menéndez, Solías, 1987). També s'ha detectat la presència, dins de les estructures baiximperials, de fragments ceràmics de factura grollera, sense paral·lels a l'època anterior. Podria tractar-

se de produccions locals que comencen a anunciar els tipus de ceràmiques medievals de cocció reduïda, o d'importacions del tipus **Handmade Ware** o **Carthage Late Cooking Ware**. La datació, en tot cas, apunta cap al segle VI (Járrega, 1989: 405-421).

Per altra banda, és interessant ressaltar l'existència d'una gran quantitat de sitges d'època republicana, fet que ens suggereix una economia agrària bàsicament cerealística. Aquestes suposicions queden confirmades per la presència d'utilatge agrícola amagat i abandonat en una de les sitges. Aquests objectes ens documenten una especialització en el blat (amb la presència de la falç o el volant), però també observem la presència de les falcilles, d'uns tipus aptes per a treballs amb canyes, arbres i fustes dures.

Com a conclusió, podem establir diverses fases que testimonien una llarga continuïtat de poblament a la Riba. En primer lloc, ens trobem davant d'un assentament al pla d'època ibèrica, els materials més antics del qual no es poden dur més enrere del segle II a.C. Aquestes sitges són amortitzades, en la seva major part, en el canvi entre la segona i primera centúria abans de la nostra era, i en el seu lloc es basteix un **villa** rural. La nova estructura d'habitació tingué una vida relativament discreta durant el segle I a.C. i l'Alt Imperi, fins que al Baix Imperi agafa una renovada importància, ja que rep materials d'importació de certa qualitat a partir del segle IV, en el segle V i, fins i tot, en el segle VI.

3. CAN BIOSCA (SANT JUST DESVERN) (Fig. 1. 19)

En aquest lloc s'han localitzat restes romanes en superfície en diverses prospeccions. La darrera prospecció efectuada va permetre recollir **tegulae**, **dolia** (molt abundant), àmfora, TSCA i un disc de plom. Els materials només permeten afirmar que al llarg del segle II el jaciment, una probable explotació rural, estava en activitat (Solías, 1990).

4. PÇA. DE L'ESGLÉSIA / CAN GINESTAR (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 18 / 10).

L'any 1986, unes obres efectuades al jardí de la masia de can Ginestar (actualment Casal Municipal de Cultura) posaren de manifest la presència de ceràmica romana, i la localització d'un o més enterraments, amb nombrosos fragments de **tegulae**, així com una o dues sitges (Solías, 1990).

Tot el conjunt de materials ceràmics recuperats ens porten a datar el jaciment entre els segles II i IV d.C.. Ara bé, es van recollir també un grup

de ceràmiques, encara que quantitativament menys nombroses, que ens proporcionen una datació més reculada. Ens referim a determinats materials d'origen itàlic (àmfora, roig pompejà) i d'altres de factura ibèrica, procedents de les sitges, que no serien posteriors al segle I a.C. És interessant, doncs, constatar l'absència de material datable en el segle I d.C., moment de la màxima expansió econòmica de la Laietània.

Es constata l'existència d'un assentament romà que estaria en funcionament des d'època republicana. Les inhumacions (de tipus de *tegulae*), en canvi, pertanyen a un moment imperial.

El jaciment, tal vegada, formava part d'un nucli més important que s'estendria des de can Ginestar fins més avall de la plaça Verdaguer i les cases que l'envolten. En aquest sentit, no fa gaires anys vàrem observar en una d'aquestes cases fragments de *tegulae* i ceràmica comuna de factura romana i medieval.

La situació del lloc es suggeridora. El lloc es troba a la vora mateix del camí antic identificat com a Via Augusta (Fig. 1) (Menéndez, Solías, en premsa).

5. CAN SAGRERA (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 17).

Al lloc conegut com can Sagrera, l'any 1980, en efectuar-se un rebaix per tal de fer els fonaments de dos blocs de pisos, van aparèixer, en un dels talls, un conjunt d'almenys cinc sitges. La més gran estava reomplerta de picadís de terrissa, mentre que les altres no tenien restes ceràmiques. En un altre tall es va poder detectar la presència d'un estret paviment fet de picadís de ceràmica, molt dur; aquest paviment tenia una depressió central, tal vegada per a líquids. Al solar del costat, i també en el tall, s'observaren cinc sitges més, així com unes pedres de sorrenca que semblaven de molí. Igualment dins una sitja hi havia restes d'ossos de bòvid o equí (Solías, 1989c; 1990).

La ceràmica recollida, no gaire abundant, ens donaria una datació inicial entorn de l'últim quart del segle I d.C.

Per les característiques del lloc, sembla que ens trobem davant d'un petit assentament de tipus industrial. És significativa la troballa d'una sitja, de més de dos metres d'alçada, plena fins dalt de fragments trinxats d'àmfora, que ens ha d'indicar també una activitat industrial relacionada amb la construcció (tal vegada un dipòsit de picadís destinat a la preparació d'encofrats o de paviments d'*opus signinum*).

6. CAN MODELELL (SANT JUST DESVERN) (Fig. 1. 14).

A finals de l'any 1884 o a principis de l'any 1885, en llaurar el camp en terrenys de la seva propietat, el Sr. Gaspar Modolell va descobrir un mosaic romà. La primera notícia de la troballa fou publicada l'any 1890 (Arabia, 1890: 337-342).

Les necessitats del conreu varen impedir la continuïtat de les excavacions, i el mosaic va ser colgat. L'any 1891, G. Modolell cedeix el mosaic al museu de Barcelona, i per procedir al treballs del seu trasllat, un equip encapçalat per l'arquitecte P. Falqués reprèn les excavacions, que posen al descobert la totalitat del mosaic conservat, així com diversos materials arqueològics (fragments d'àmfora, de *tegulae*, així com "un quinari de plata de Marc Antoni, del 43 a.C., i un fragment d'utensili de ferro, com si fos una corona") (Anònim, 1982: 81-84). La sort del mosaic és, a partir d'aquest moment, confusa. Per referències posteriors, sabem que va ser destruït. Segons Carreras Candi (1916: 70-71), el mosaic va ser "...malauradament trocejat pels operaris encarregats de portar-lo al Museu Municipal en 1892". Afortunadament, ens ha arribat una fotografia del mosaic que permet la seva avaluació científica (Fig. 2).

El mosaic en qüestió és una peça excepcional. Es tractava d'un mosaic policrom, de colors blau, blanc, rosat, taronja i negre. Presentava una orla (visible a tres dels quatre costats del mosaic) composta per una línia de llengües, meandres d'esvàstiques i quadrats (de color blau turquí). Al centre hi tenia motius de cercles secants (d'uns 88 cm de diàmetre), formant fulles, tancades per un motiu floral en diagonal, i que delimiten rombes centrals decorats alternativament amb rosetes dotades de vuit pètals lanceolats i cordiformes i amb nusos de Salomó (combinats amb els colors negre, blau, blanc, rosa i taronja); a les interseccions fusiformes dels cercles hi ha uns motius vegetals allargats, amb quatre fulles (Balil, 1962 i Barral, 1978: 124-125, num. 139, lam. LXXX, 2-4). La seva amplada total era 2'92 m. i de 2'20 m, exclosa l'orla (36 cm cada costat). La llargada del fragment descobert supera els 6 m. Probablement, es tractava del paviment d'un corredor (bastant ample, per cert), atesa la seva forma allargada, d'una **villa** d'una certa sumptuositat (Balil, 1962).

Es fa difícil donar una datació precisa d'aquest mosaic. El primer autor que descriu acuradament i data el mosaic és Balil (1962), que proposa una cronologia de segles III - IV d.C., encara que creu que es pot estrènyer una mica més (finals del III - inicis, o en tot cas, 1a. meitat, del IV). El

fet que el mosaic sigui polí crom exclou una datació molt antiga (Balil, 1962), i la disposició general exclou una data molt tardana. Barral (1978) s'inclina per una forquilla cronològica més ampla, que comprendria des de finals del segle II fins a la primera meitat del segle IV.

Les altres restes arqueològiques referenciades no aporten dades cronològiques, tret de la moneda del segle I d.C.. Però cal afegir que prop del lloc esmentat, va aparèixer una estatueta togada de fang, de base plana, i d'uns 7 cm d'alçada, que coneixem per un dibuix publicat a Pérez (1987: 110, fig. 9). Sembla que presenta un vestit en forma de túnica i una cara poc marcada en un cap rodó. D'altra banda, parlant amb la gent de l'Ateneu Santjustenc, ens van indicar que fent un estudi de les mines d'aigua del terme municipal, van passar per una que creuava el lloc, i que en els talls de les parets es veia ceràmica, entre ella **tegula**, la qual no van recollir.

En definitiva, ens trobem davant una important **villa** romana que estaria en activitat en un arc temporal que, a manca de major precisió, s'ha de situar entre el segle I i primera meitat del segle IV. El mosaic avala l'existència d'un edifici residencial, pertanyent probablement a un propietari terratinent acomodat. El mateix Arabia (1890) destacava l'estratègic emplaçament de la casa en relació amb la **Via Augusta** que creuava la plana "a la vora". El punt més proper de l'antic camí que nosaltres identifiquem com a Via Augusta (l'itinerari que enfilava per Esplugues i Sant Just) es troba a l'actual carrer de la Creu, a tan sols uns 500 m del jaciment (Fig.1).

7. CAN ROLDAN (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 22).

En aquest lloc s'observen restes de parets i especialment un magnífic paviment d'**opus signinum**. En superfície es va poder recollir algun fragment de **tegula** i ceràmica comuna romana (Solías, 1990).

8. CAN GELABERT DE LA RIERA (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 23).

A pocs metres de can Roldan, situem el següent assentament, que es troba sota l'era que hi ha al darrere de la masia de can Gelabert. En un tall del marge es poden veure murs de pedra i totxanes, així com paviments que els uneixen. Els materials recollits en superfície es componen de ceràmica sigillata, ceràmica comuna romana, **tegulae**, **dolia** i maons en forma de quart de cercle dels que s'empren per aixecar columnes (Solías, 1990).

9. MAS LLUÍ O LA SALUT (SANT JUST DESVERN - SANT FELIU DE LLOBREGAT). (Fig. 1. 24)

L'any 1970, un grup d'aficionats de Sant Feliu van excavar en un meandre del torrent Matassens localitzant dos forns de ceràmica, amb fragments de **tegulae**, una escombrera amb ceràmica, un mur i un dipòsit d'argila amb abundant material ceràmic (Hernández, Romagosa, 1984). Una recent visita (maig 1995), ha permès reubicar les restes assenyalades i fins i tot ha permès apreciar les restes d'un dels forns i tal vegada d'un tercer. Les excavacions realitzades el mes de juliol de 1995, dirigides per J.M. Palet i A. de Lanuza, han evidenciat noves estructures d'ús industrial. L'any 1971, a molt poca distància d'aquest lloc (uns 200 metres), es va localitzar un paviment d'**opus signinum** (Hernández, Romagosa, 1984) pertanyent a un dipòsit.

Els materials arqueològics recollits en aquelles excavacions, bastant abundants i força sencers, presenten una varietat i una qualitat notables. La gran quantitat de peces de vaixel·la fina importada (TS gàllica i hispànica, i sobretot la presència majoritària de ceràmiques africanes) ens delimita cronològicament el jaciment. El moment de l'inici de la vida en el jaciment ens ve definit per una peça de TSG que porta la marca del terrissaire SEMPER. Aquest fabricà els seus productes entre els emperadors Claudi i Neró. No tenim dades cronològiques de cap material anterior a aquest moment, excepte la presència d'una gerreta de parets fines, que es podria datar a l'època agustina. Per les ceràmiques africanes estudiades, es dedueix una important activitat durant els segles I, II i III. La vida continua al lloc en els segles IV i V, tal com avalen algunes importacions africanes d'aquesta època (Solías, 1989b; 1990).

Es tracta, en definitiva, d'un assentament caracteritzat per diverses instal·lacions agrícoles i industrials (dipòsit, forns de terrissa, dels quals desconeixem la seva producció) que formarien part d'una **villa** romana de primera magnitud, força extensa i amb una notable riquesa, tal com indiquen els materials exhumats, i que hauria funcionat des de principis del segle I fins al Baix Imperi.

10. TRES SANTOS (O WALDEN-7) (SANT JUST DESVERN). (Fig.1. 15).

A la carretera nacional II, davant la gasolinera "3 Santos", es detecta la presència d'un mur romà, arrebossat, tallat en fer la carretera. No s'han

pogut recollir molts fragments en superfície que ens aproximïn a la cronologia d'aquest mur. Hi ha ceràmica romana oxidada comuna i un fragment de TSCA. Per tant ens trobem davant d'un assentament datable, com a mínim, en l'alt imperi, sense que es puguin fer majors precisions (Solías, 1990).

El problema important, però, consisteix en saber si aquestes restes són d'un jaciment específic o pel contrari forma part d'algun més gran. Hem de tenir present que a uns 300 metres hi ha el jaciment de Torreblanca, i a uns 600, en un altra direcció, el del Pla del Vent. Suposem que no forma part de cap dels dos assentaments citats, sinó que té la suficient entitat i es troba a la suficient distància dels altres dos com per a considerar-lo separatament.

11. PARC DE TORREBLANCA. (SANT JUST DESVERN). (Fig. 1. 16)

L'any 1986, en fer-se les obres d'urbanització, dintre dels terrenys del Parc Metropolità de la Torreblanca, d'un solar del qual es tenia documentada la presència de ceràmica romana des de 1977, es realitzà una intervenció d'urgència, dirigida per J. Folch, que evidencià l'existència d'una **villa**. A finals de 1987 s'efectuà una nova intervenció, a cura de J. Cortadella i I. García.

Les dues excavacions efectuades (referenciades a Folch, 1989; García i Cortadella, 1989; Folch, 1991, i Folch, García i Cortadella, 1993) han proporcionat diverses estructures pertanyents a la part industrial d'una **villa**. En primer lloc s'identificà un dipòsit pavimentat amb **opus signinum**, molt arrassat, adossat (mitjançant un cordó hidràulic en secció de quart de cercle) a les respectives parets, també arrebossades. En un dels extrems es pot observar un pilar. El moment d'abandó del dipòsit cal situar-lo en el segle II.

Es va localitzar també una estructura d'argila amb restes de rubefacció que l'identifiquem com un forn. Estava completament arrasat en el moment d'excavar-lo, per la qual cosa no es pot esbrinar la seva funcionalitat exacta.

També es va localitzar un clot de forma cúbica excavat directament a la terra verge, i en el fons -totalment pla- hi havia 6 petits carreus, iguals, i de pedra sorrenca, disposats regularment. No coneixem la funcionalitat d'aquest element, però podria tractar-se d'una cavitat per a encabir-hi **dolia**, com es el cas dels forats similars apareguts a Sta. Maria de Sales de Viladecans (Solías, 1983). Les pedres servirien per a encaixar i faltar el fons d'una **dolium**. La datació de l'obliteració de l'esmentada estructura és de mitjans del segle II d.C.

Per últim, es va localitzar un conjunt format per dues sitges de gran capacitat. A pesar de trobar-se escapçades, la primera d'elles tenia més de tres metres de fondària i de diàmetre, amb una capacitat per a 16.700 litres, aproximadament. La segona tenia un metre de fondària i media 2'20 m de llargària màxima. Podia emmagatzemar uns 1.400 litres (Folch, 1989: 246-247). Les sitges van proporcionar un conjunt ceràmic molt interessant (cal destacar-ne les TSG de La Graufesenque, amb el nom del terrissaire estampat, i una àmfora Dressel 7/11 -Longarina 3 completament sencera amb restes d'espines i escames de peix al seu fons). Cal situar l'amortització de les sitges en l'època de Vespasià (anys 70 del segle I d.C.), tal com ens demostren les troballes ceràmiques (com per exemple, una TSG segellada per GERMANVS).

Ens trobem, en conseqüència, davant d'un assentament rural romà del tipus **villa**, del que s'han trobat alguns elements, molt arrasats, de la **pars rustica** destinats a la producció agrícola (molt probablement de vi, i possiblement de blat). Cronològicament, podem afirmar que l'assentament s'inicia en època de Tiberi (ja que la ceràmica sigillata itàlica és la més antiga que s'ha identificat) i no desapareixeria fins a la segona meitat del segle II (Folch, 1989).

Com ja hem explicat en parlar del jaciment anterior, situat només a uns 300 metres, considerem que els dos jaciments no constitueixen un únic assentament, encara que no és descartable del tot que el mur de "3 Santos" sigui un vestigi de la **pars urbana** (o residencial) d'una gran **villa** romana, la part productiva de la qual estigués a la Torreblanca.

12. PLA DEL VENT (SANT JOAN DESPÍ). (Fig. 1. 25).

En uns antics terrenys de conreu ubicats al lloc anomenat Pla del Vent, es localitzaren en superfície diversos fragments de terrissa romana. Els materials ceràmics recollits ens suggereixen que l'assentament estaria en actiu, com a mínim, entre el segle I i finals del segle III o principis del IV (Solías, 1990).

13. CARRER FERROCARRIL (SANT JOAN DESPÍ) (Fig. 1. 26).

Al final del carrer Ferrocarril, al tall de la trinxera oberta per la via del tren, es pot observar a la superfície la presència d'un paviment **in situ** d'**opus signinum**, tallat per la via del tren, que s'adossa a un mur de pedra amb morter de calç (Solías, 1990).

Malgrat l'absència de material arqueològic al lloc (encara que tenim notícies que Llibert Piera, que va descobrir el jaciment -Piera, 1993-, va recollir alguns fragments de ceràmica romana), no hi ha cap dubte que ens trobem davant d'una altra **villa** romana, diferent a la que veurem tot seguit (la de Bon Viatge), malgrat la seva proximitat (no més de 400 m).

14. ERMITA DE LA MARE DE DÉU DEL BON VIATGE (SANT JOAN DESPÍ). (Fig. 1. 27).

El jaciment es localitza al centre del casc urbà de la ciutat, just on s'ubica l'actual ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge.

L'existència d'un assentament ja es coneixia anteriorment (Alonso et alii, inèdit; Piera, 1993). Però no fou fins a les excavacions d'urgència efectuades l'any 1985 per F. Cuesta i X. Ramada que es va posar al descobert una **villa** romana (Cuesta i Ramada, inèdit, i 1993).

Les estructures exhumades de la **villa** avalen una certa riquesa: a més dels convencionals paviments de calç, murs d'**opus caementicium**, la base d'una cisterna per a la decantació de líquids i sitges excavades al sòl, es van identificar tres bases de pilastres i es van recollir fragments de pintura mural, d'**opus sectile** i de motllures de marbre, alguns d'ells provinents de les pedreres de Carrara (Itàlia) i Pavonazzetto (Àsia Menor).

El material arqueològic resta encara inèdit, però existeix un estudi sobre la terrissa d'època baiximperial (Járrega, 1989) -amb una interessant mostra d'importacions africanes (TSAC i D) i de Gal·les (grisa estampada i sigillata lucente)-, que ens porta a situar la data final del jaciment dins del segle V. Pel que fa al material d'època altimperial, destaca la terrissa d'importació del segle I d.C. Els excavadors citen també l'existència d'imitacions de ceràmica campaniana, la qual és l'única dada que aporten per establir la data d'inici de l'assentament. Per altra banda, sembla que es detecta un buit cronològic a la primera meitat del segle III.

Les estructures i el material exhumat avalen l'existència d'una important explotació agrícola -de la qual també tenim indicis de la seva **pars urbana** o senyorívola-, en funcionament almenys des del segle I (tal vegada abans) al V, situada estratègicament al costat del riu -recordem que era navegable i que estava molt a prop del port d'ancoratge de l'estuari del Llobregat- i en el propi camí romà. Aquesta **villa** vorejava un dels dos ramals que configuraven la Via Augusta en aquest sector (de **Barcino** a Martorell), un camí molt important en època medieval (la carretera que pro-

ALTRES TROBALLES.

Al terme de Sant Feliu de Llobregat, en direcció al NO, a la conca de la següent riera, la de la Salut, i en les vessants on s'inicien els contraforts muntanyosos en direcció a Molins de Rei, continua l'abundant poblament d'època romana. Per exemple, existeix un altre jaciment romà, detectat mercè a la ceràmica i a les moles i morters localitzats en superfície, a la partida del Pla de les Grases (conegut també com a can Romagosa o Vinya del Romagosa de la Presó) (Hernández, Romagosa, 1984). Per altra banda, prop d'un forn modern situat al sector de la Salut - Mas Lluí, els autors esmentats recolliren, l'any 1977, força ceràmica sigillata altimperial en superfície (Hernández, Romagosa, 1984). També detectaren vestigis ibèrics i romans a l'antiga masia de can Marc, prop de la fàbrica Sanson (Hernández, Romagosa, 1984).

Però tal vegada el jaciment més interessant és el de la Torre de Santa Margarida o Torre de Dalt, on va existir l'antic monestir de Valldonzella, que pertanyia a l'antic terme d'Olorda, avui un enclau inclòs al terme municipal de Barcelona. L'indret és molt apropiat per a l'emplaçament d'un assentament, malgrat que és un sector muntanyós, ja que es tracta d'un lloc apartat i assolellat, al fons de la vall. El substrat geològic està compost per pissarres paleosoiques. Malgrat tot, el lloc disposa de terrenys plans aptes per al conreu envoltats de bosc i deus d'aigua. En els murs de tancament del recinte de l'antic monestir hi apareixen diversos fragments d'**opus signinum**. Una prospecció recent no va proporcionar troballes ceràmiques superficials. Igualment a la Carta Arqueològica (Alonso et alii, 1984) s'esmenta l'inexistència de restes. Més recentment s'ha constatat que Piera, l'any 1973, hi recollí fragments de **tegulae**, **dolia** i àmfora (Piera, 1993). La idoneïtat del lloc, malgrat la insuficiència de les restes materials, fa pensar en una nova **villa** romana.

3 - LA VALL DE VERÇ EN ÈPOCA ROMANA

Fins aquí la descripció de les restes conegudes fins aquest moment. La qüestió fonamental que se'ns planteja és per què es produeix aquesta concentració tan important, en termes relatius, d'assentaments en un territori tan petit. La resposta a aquesta senzilla pregunta ha de passar per l'anàlisi de diversos components que ens expliquin el fenomen. Bàsicament,

existeixen condicionants de dos tipus: geogràfics i econòmics.

Dins els condicionaments geogràfics, cal destacar la proximitat de la vall de la Riera de Sant Just o de Verç respecte de la ciutat romana de **Barcino**, així com el mateix traçat de les vies de comunicació -especialment la Via Augusta- entre aquesta ciutat i la resta dels territoris de la Tarraconense. Dins dels condicionaments econòmics, estarien el de la pròpia fertilitat natural de la vall, amb una notable presència d'aigua i el tipus de terreny adequat, a més, als sistemes de cadastració i divisió de la propietat propis de la cultura romana.

Ja s'ha dit que un dels fenòmens característics de la zona costanera central de Catalunya en totes les èpoques històriques és l'existència d'un "eix del Llobregat" (Solías, 1990). Quan s'observa un mapa tectònic de Catalunya, es veu com l'estructura de l'extrem nord-est de la Península Ibèrica, amb valls paral·leles a la costa, afavoreix la comunicació nord-est - sud-oest. La presència de les serralades litoral i prelitoral impedeix una comunicació fàcil entre la costa i l'interior, on s'ha d'accedir, generalment, per camins tortuosos i amb pendents accentuats. Per tant, la vall de Verç forma part d'un dels territoris més privilegiats en la comunicació costa-interior. Aquest fet imprimeix caràcter a aquest territori, ja que es constitueix en una important zona de penetració i sortida de mercaderies i de difusió de noves idees. Aquesta articulació de la comunicació en aquest territori condiciona notablement la definició del paisatge i origina una forta densitat de poblament en totes les èpoques.

La vall de Verç és un petit territori totalment i perfectament romanitzat i integrat dins la cultura romana. De fet, hi ha antecedents ibèrics importants, però ja des d'una època antiga (finals del segle II a.C.) observem com hi ha assentaments, com la Riba, on es mostra una cultura material plenament romana.

De tota manera, no es fins a finals del segle I a.C. i inicis del segle I d.C. que no es documenten canvis en el patró d'assentament de tot el curs inferior del Llobregat. Són canvis que han d'estar relacionats, forçosament, amb la fundació de la **colonia Barcino**. A finals del segle I a.C. es funda, al Pla de Barcelona, La **Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino**, en el marc de la segona estada d'August a la Tarraconense, entre els anys 15-13 i 8 a.C., amb l'objectiu de vertebrar administrativament el seu **territorium**, prèviament colonitzat. La ciutat, de petites dimensions, esdevé la capital política, religiosa, jurídica, comercial i econòmica d'un territori que

va des del Besòs al Garraf i del mar a Martorell i Collcerola, i des d'on s'administrava el port del Llobregat (Izquierdo, 1987). El riu Llobregat és, doncs, l'artèria que nuclea aquest territori.

En aquest marc territorial, dins el segon viatge d'August, es construeix el ramal costaner de la **Via Augusta**, que se separa de l'itinerari de l'interior per comunicar les ciutats litorals, **Iluro**, **Baetulo**, i sobretot la nova ciutat de **Barcino**. La nova via retrobava el camí de l'interior prop de Martorell, després de remuntar el Llobregat per la seva riba esquerra. La construcció i amollonament de la Via Augusta costanera, cap al 8 a.C., és conseqüència directa, per tant, de la necessitat d'integrar a la xarxa principal de comunicacions les ciutats de la Laietània Litoral, el port del Llobregat, i, fonamentalment, la nova ciutat. En el marc de la construcció de la via també té lloc l'erecció del Pont de Martorell, i avui sabem que foren les legions IV, VI i X, les mateixes que funden **Caesar Augusta** (Saragossa), les encarregades de bastir-lo. És molt possible que també intervinguessin directament en el nou traçat litoral de la Via Augusta i en la pròpia construcció de les muralles de **Barcino** (Fabre et alii, 1984). Ens trobem, doncs, davant una intervenció estatal que pretén redefinir un territori que fins aquelles dates havia constituït un cul-de-sac des del punt de vista administratiu i de l'obra pública romana. La vall de Verç és troba ben bé immersa en aquesta zona d'importants transformacions. El poblament romà de la zona es dispara amb la fundació de **Barcino** i la construcció de la via.

La Via Augusta al seu pas pel curs inferior del Llobregat ve a marcar un traçat concret a quelcom que existia des d'època prehistòrica, una ruta de circulació entre la costa i la depressió prelitoral. El traçat d'aquesta ruta a partir d'època d'August origina un canvi qualitatiu a tota la zona litoral de la Catalunya central, en detriment de la depressió, fitada amb anterioritat. Només una visió més general del territori permet entendre aquest canvi d'actitud. La manca d'una ciutat que esdevingui el motor d'aquest territori i de vies de comunicació que serveixin per drenar els seus excedents es resol a partir d'August dins d'un programa més general que tendeix a valorar aquests territoris potencialment estratègics en el marc de la revalorització de l'economia d'Hispania. Així, la creació del nou traçat de la Via Augusta pel delta del Llobregat i la fundació de **Barcino** ha d'entendre's dins d'aquest context general.

La intervenció de l'exèrcit en aquesta empresa, doncs, no ha d'estranyar. Com tampoc el futur desenvolupament d'aquestes ciutats agustines

(com **Barcino** o **Caesar Augusta**), ja que en estar planificades des d'una òptica territorial superior, substituiran progressivament moltes de les petites ciutats precedents (**Baetulo**, **Iluro**, **Emporion**) (Aquilué, 1984).

I quin és el traçat de la Via Augusta pel Baix Llobregat? Aquesta és una pregunta prou complexa que hem tractat de respondre ja en diverses ocasions (Menéndez, inèdit; Menéndez, Solías, en premsa; Solías, 1989; 1990). Observem, en primer lloc, com no hi ha un traçat clar i únic per a la Via Augusta. En el treball sobre la Via Augusta a Catalunya (Pallí, 1985), es proposa un traçat a partir de l'antic camí medieval a Cornellà, passant per Provençana, des d'on giraria cap a Sant Joan Despí i continuaria recte cap al Congost de Martorell per travessar el riu pel pont del Diable (Fig. 1). Aquesta hipòtesi té avantatges i inconvenients. El principal avantatge és que fa passar la Via per un lloc amb molt pocs desnivells. L'inconvenient consisteix que fa descriure a la ruta una amplíssima corba per la vall del riu.

Hi ha un segon itinerari possible, a partir també del traçat d'un altre camí medieval més recte, pel coll de Finestrelles i a través de la vall de Verç. El camí, que presentaria alguns desnivells una mica més pronunciats, aniria per la part nord del terme de l'Hospitalet, passant per la Torre de Picalquers, en direcció a la carena cap a Sant Just. D'allí baixaria per la riera de Sant Just fins a Sant Feliu, des d'on agafaria el mateix traçat que en la hipòtesi anterior (Fig. 1).

Els dos camins se separaven del camí principal, el que sortia de **Barcino**, al cap d'uns tres km de la ciutat, en una cruïlla de camins anomenada coll d'Inforcats en època medieval (prop de la plaça d'Espanya). El camí llarg anava per Provençana, mentre que el més directe enfilava cap a Finestrelles i Sant Just. A Sant Feliu es retrovaben.

La localització dels mil·liaris tampoc no ens ajuden a definir quin dels dos camins seria la **Via Augusta** oficial. El mil·liari d'Hostafrancs va aparèixer entre l'antic camí de Provençana i el carrer de la Creu Coberta. El mil·liari anepígraf de Sants va aparèixer al costat de l'església parroquial de Santa Maria de Sants. Ambdós mil·liaris apareixien, per tant, al bell mig de les dues rutes alternatives. Un tercer mil·liari, el de Santa Madrona (Montjuïc), tampoc no ens ajuda gens. El mateix passa amb els topònims de milla localitzats al terme de l'Hospitalet, **Ad Quartum** i Quincià, que tampoc podem relacionar clarament amb un dels dos camins.

Pel que fa als assentaments que s'arreglaren al llarg d'ambdós camins, totes dues opcions disposen d'una quantitat important de jaciments

romans. En el cas del camí de Provençana, hi ha, entre altres, les importants **villae** de Santa Eulàlia de Provençana (l'Hospitalet de Llobregat), Ajuntament (Cornellà de Llobregat), c/ Ferrocarril (Sant Joan Despí) (núm. 13), Ermita del Bon Viatge (Sant Joan Despí) (núm. 14), les Begudes (Sant Joan Despí) (núm. 15), Torre de la Presó (núm. 16), i ca l'Estanquer (Sant Feliu de Llobregat) (núm. 17). L'opció del camí de Finestrelles compta, entre d'altres, les **villae** de la Pça. de l'Església -can Ginestar (Sant Just Desvern) (núm. 4), can Sagrera (Sant Just Desvern) (núm. 5), can Roldan (Sant Just Desvern) (núm. 7) i can Gelabert de la Riera (Sant Just Desvern) (núm.8).

Al marge de quin dels dos camins era la **Via Augusta**, la mateixa ubicació de les **villae** romanes en el seu recorregut demostra el caràcter romà d'ambdós camins. Resumint i, pel que afecta a la vall de Verç, hem de concloure que els dos traçats són vàlids, que van funcionar al mateix temps i que van permetre la comunicació directa amb la propera ciutat de **Barcino**, amb tot el que això suposa per a la capacitat de generar poblament en un territori. Igual que es proposa per a altres àrees de Catalunya, la Via Augusta constituïa, més que una sola via, una xarxa principal de comunicacions que integraria diverses rutes. En el nostre cas, és molt possible que les dues rutes descrites constituïssin la **Via Augusta** entre **Barcino** i **Ad Fines** (Menéndez, Solías, en premsa).

Si les raons territorials abonen l'existència d'un nombrós poblament dispers a la zona, les econòmiques encara ho expliquen millor. Cal destacar, en aquest sentit, que el territori d'explotació de **Barcino** no es limitava al pla de Barcelona, sinó que comprenia tot el curs inferior del Llobregat, com a mínim, fins a Martorell i fins a les estribacions del Garraf.

Aquest territori ofereix a la nova ciutat l'explotació de diversos recursos estratègics dels que no disposen les petites ciutats romanes de fundació republicana que es troben al Maresme. La primera és un port d'ancoratge important i ben resguardat, el Port del Llobregat, a la part de l'antic estuari del riu situat entre Viladecans i Castelldefels. Caldria anar fins a la badia de Roses per trobar una zona d'ancoratge tan important. Per a aquesta àrea portuària situada a la branca sud del delta del Llobregat tenia lloc la sortida i l'arribada de productes, de manera que es va generar una important activitat comercial, a la qual **Barcino** deu en gran part el seu desenvolupament econòmic (Solías, 1990). Cal recordar que en els anys immediatament anteriors i posteriors a la fundació de la **colònia**, l'ancoratge de les

Sorres viu el període de màxim floriment de les seves activitats, amb una exportació important de productes d'aquest territori. A aquest punt d'intercanvi de mercaderies cal afegir una bona xarxa de camins per a la seva difusió (*vide supra*).

Pel que fa als recursos materials del territori, un dels més importants que es troba en aquest territori és el ferro. Intensament explotat en el període precedent, no hi ha proves fins a la data que aquesta explotació continués en època altimperial. Tal vegada, l'explotació d'altres mines amb més bon rendiment va fer abandonar les extraccions fèrriques a la vall del Llobregat (com les de can Tintoré, de Gavà) a partir d'aquest moment (Solías, 1990).

El recurs més important, però, és l'agricultura, que en el Baix Llobregat va decantar-se especialment cap a l'explotació massiva del vi, ja des del període republicà. L'extraordinari desenvolupament de la producció i de la comercialització del vi laietà, des de finals del segle I a.C. i durant els dos primers terços del segle I d.C., està àmpliament documentat per les fonts, (Solías, 1990), per les troballes amfòriques de les Sorres del Llobregat (Izquierdo, 1987), per les estructures industrials (dipòsits, premses, **dolia**, dels assentaments romans del territori; Solías, 1990) i pels 6 forns d'àmfores ubicats estratègicament a ambdues riberes del riu (a Barcelona, Montjuïc, Sant Boi, al Papiol, Castellbisbal, Sant Vicenç dels Horts -Solías, 1990- i un altre a Gavà), sempre a prop de la xarxa fluvial o del mar on s'embarcaven per a la seva massiva exportació a la Mediterrània occidental i central.

Aquesta explotació intensiva i especialitzada va proporcionar una relativa riquesa als assentaments romans. Aquest fet es tradueix en el fet que es basteixen noves estructures a gairebé totes les **villae** al territori, algunes d'elles associades positivament a la producció vinícola (per exemple, la **villa** de Sta. Maria de Sales, a Viladecans -Solías, 1993-). També entre els assentaments de la vall de Verç es detecten nombroses estructures agrícoles, probablement relacionades amb la fabricació de vi. Per altra banda, els materials fins d'importació datables en aquest moment representen més del 90% del total dels materials importats en època romana.

També s'observa en aquest moment com hi ha unes concentracions de jaciments a diversos llocs de bona productivitat agrícola. Precisament, el lloc on apareixen més jaciments de tot el Baix Llobregat és a la vall de Verç i a la zona compresa entre el riu i Montjuïc. Aquest fet es pot deure al fet que existeix una productivitat suficient per a mantenir els assentaments

amb un petit espai dedicat a la producció, però també es deixa veure, probablement, el pes de gravitació socioeconòmica que exerceix **Barcino**, i que fa que els jaciments s'acumulin en aquest sector.

El jaciment de la Riba (núm. 2) esdevé paradigmàtic de la producció agrícola a la vall de Verç, ja que ens informa de les característiques de l'agricultura romana, encara que no de la del vi sinó de la cerealística de secà, complementada amb el conreu de l'horta. Aquests productes s'emmagatzemarien en les sitges ovoides excavades al terra, que tan típiques són a la nostra zona, com les localitzades a can Sagrera (núm. 5). Pel que fa a la tecnologia agrícola, disposem d'una bona documentació arqueològica pertanyent al segle II a.C. mercè a les troballes d'utilatge realitzades al jaciment de la Riba. El conjunt de peces de ferro que s'hi van localitzar, amagades dins d'una de les sitges, estava format per estris diversos: una rella d'arada, una xapeta, una falç, una falcilla i una podadora. Aquestes troballes vindrien a confirmar una explotació de la terra basada en una agricultura primordialment cerealística complementada amb una agricultura d'horta. De tota manera ens trobem davant un exemple força antic (S. II-I a.C.) dins la cultura romana de la zona. Pocs anys després florirà l'explotació intensiva de la vinya.

Pero el cas de la Riba és especial. La majoria dels assentaments de la vall poden ser classificats com a **fundus** dedicats a l'activitat agrícola, fonamentalment vitivinícola, en explotació durant l'Alt Imperi, com veurem. Dels 18 assentaments, 12 tenen dipòsits industrials o estructures residencials documentades (núms. 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17 i 18), que ens confirmen que la **villa** és el tipus d'assentament i d'explotació més corrent de la vall.

Cal remarcar que al llarg del període romà el volum de jaciments en aquest sector va variant, d'acord amb els moviments generals de creació i amortització de jaciments observats per tota la vall del Llobregat (Solías, 1990). De tota manera, però, existeixen diferències significatives que creen una singularitat per aquesta zona en relació amb la resta de la comarca.

S'han descrit 18 jaciments en aquesta zona. Si traiem els cinc que no donen informació cronològica de cap tipus (1. Can Vilar, 7. Can Roldan, 13. C/ Ferrocarril, 16. Torre de la Presó i 18. Can Maginàs), veurem com disposem de la següent informació. Existeixen quatre jaciments datables en el moment republicà (2. La Riba, 4. Can Ginestar, 14. Bon Viatge i 15. Les Begudes). Aquesta dada confirma la colonització romana del territori en

aquesta època (al Baix Llobregat es documenta fefaentment a finals del segle II a.C.), però se'ns fa difícil atribuir l'esmentat **territorium** a una ciutat de les existents a la Laietània abans de la fundació de Barcelona. El nombre de jaciments es triplica en el pas a l'Alt Imperi, situant-se en dotze (2. La Riba, 3. Can Biosca, 5. Can Sagrera, 6. Can Modolell, 8. Can Gelabert, 9. Mas Lluí, 10. 3 Santos, 11. Torreblanca, 12. Pla del Vent, 14. Bon Viatge, 15. Les Begudes i 17. Ca l'Estanquer). Com podem observar hi ha tres localitzacions que continuen habitades, mentre que els altres nou jaciments apareixen ara per primer cop. Al Baix Imperi els jaciments es redueixen en una quarta part, passant a vuit (2. La Riba, 4. Can Ginestar, 6. Can Modolell, 9. Mas Lluí, 12. Pla del Vent, 14. Bon Viatge, 15. Les Begudes i 17. Ca l'Estanquer). Es pot observar com n'hi ha tres que tenen continuïtat de poblament des d'època republicana, mentre que quatre jaciments continuen des d'època altimperial. Com a dada curiosa, cal ressaltar que hi ha un jaciment (4. Can Ginestar) on no apareixen materials altimperial. Per últim, cal remarcar que no hi ha jaciments que es creïn **ex novo** en el Baix Imperi.

Aquesta evolució del poblament és característica de tot el curs inferior del Llobregat, però en el cas de la vall de Verç el poblament baiximperial és, en termes relatius, el més dens de tota la comarca. En el moment republicà, el major nombre de poblament es concentrava a la vall central del riu. Aquesta concentració passa amb el canvi d'era a situar-se a la zona litoral, davant del port de les Sorres. Finalment, al Baix Imperi, el poblament es concentra a la vall de Verç i, en general, prop de la ciutat de **Barcino**, tal vegada per la proximitat d'un lloc fortificat.

En resum, les transformacions operades en el curs inferior del Llobregat, i en concret a la vall de Verç, només s'entenen si les contextualitzem en el marc de la presència de la **colonia Barcino** i de la reorganització del territori (i de la seva xarxa viària), la qual va comportar un drenatge dels beneficis cap a ella. La presència a Roma, a finals del segle I i inicis del segle II d.C., de membres de les classes altes barcelonines ha d'interpretar-se com un dels efectes de la capitalització de les plusvàlues de l'explotació d'aquest territori per part d'aquells. Només una base econòmica potent, com la que oferia l'explotació del curs inferior del Llobregat i el pla de Barcelona, podia permetre que representants d'una ciutat relativament discreta com **Barcino** ocupessin determinades posicions en llocs claus de l'Imperi.

La davallada econòmica que deuria representar el trencament del model d'exploració del vi, ben entrada la segona meitat del segle I d.C., va originar una reorganització del model econòmic a partir del segle II d.C. La nova situació va comportar l'allunyament dels barcelonins dels centres de decisió política, econòmica i social a Roma, encara que la ciutat va continuar mantenint un desenvolupament important, si es compara amb les ciutats de la resta del país.

Durant el segle IV **Barcino** va recuperar la seva preponderància política, econòmica i religiosa. També a la vall de Verç hem vist mostres evidents d'una relativa riquesa en aquesta etapa. Així, el mosaic de can Modolell (núm. 6), i els conjunts de materials exhumats a la Riba (núm. 2), al Mas Lluí (núm. 9), a l'ermita del Bonviatge (núm. 14) i a ca l'Estanquer (núm. 17) són exemples d'un important desenvolupament econòmic.

El moment final dels assentaments romans al curs inferior del Llobregat continua sent una incògnita. La transició al món medieval és quelcom difícil, ara per ara, de definir. Cal destacar, però, la presència de fragments de ceràmica a torn lent o a mà del tipus **Handmade Ware** o **Carthage Late Cooking Ware** que apareixen a la Riba (núm. 2) (Solías, 1990; Jàrraga, 1989) o a ca la Còrdia (Molins de Rei) i que ens podrien donar la informació de com eren les ceràmiques locals en aquest territori a finals del Baix Imperi i donar-nos una pista del pas de la ceràmica tardoromana a l'altmedieval. Existeixen paral·lels per aquestes ceràmiques seguint la vall del Llobregat a Boades i a la canal dels Avellaners (Daura et alii, 1988), la qual cosa ens podria indicar una línia de difusió al llarg de l'extrem nord-est de la Península Ibèrica durant el Baix Imperi.

La mateixa estructura de poblament del territori ens mostra una característica prou significativa. La major part dels jaciments baiximperials amb una certa importància apareixen posteriorment en el segle X o XI com a lloc de població. És el cas, per exemple, del jaciment de can Ginestar (núm. 4), situat on apareixerà el poble de Sant Just; Bonviatge (núm. 14), origen de Sant Joan Despí; ca l'Estanquer (núm. 17), al casc antic de Sant Feliu, o els propers exemples de Cornellà, Provençana (l'Hospitalet), Sant Boi (Solías, 1990) o Sta. Maria de Sales (Solías, 1983). En aquest sentit, és possible que existeixi una continuïtat de població o bé que quedin visibles unes restes constructives d'una magnitud tal, que les fan perfectament aprofitables per a ser rehabilitades.

En qualsevol dels dos casos és innegable que l'empremta dels assen-

taments romans va fer possible l'estructuració de l'ocupació del territori del Llobregat, en el moment en què s'inicia la repoblació dels territoris que es van incorporant a la nova marca comtal.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO et alii (inèdit) ALONSO FIGUERES, Manel; JULIA MACIAS, Manel, PUIG VERDAGUER, Ferran; SOLÍAS ARIS, Josep Maria (inèdit) *Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Baix Llobregat* Generalitat de Catalunya, 1984.
- ANÒNIM (1892) "Excursió a Sant Just Desvern. Visita al mosaich romà descobert en son terme" *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, T. II, núm. 5, pp. 81-84, Barcelona.
- AQUILUÉ ABADIAS, Javier (1984) "Las reformas augusteas y su repercusión en los asentamientos urbanos del Nordeste Peninsular" a *Arqueologia Espacial*, Núm. 5, pp. 95-113. Seminario de Arqueologia y Etnologia Turolense, Teruel.
- ARABIA SOLANAS, Ramón (1890) "Mosaich romà descobert en lo terme de Sant Just Desvern" a *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalanes*, Vols. XI-XII, Barcelona.
- BALIL ILLANA, Alberto (1962) "Mosicos ornamentales romanos de Barcelona" *Archivo Español de Arqueologia*, XXXV (pp. 36-69). Madrid
- BARRAL ALTET, Xavier (1978) *Les mosaïques romaines et medievales de la Regio Laietana* (Barcelone et ses environs), Institut d'Arqueologia i Prehistòria, Publicacions Eventuals núm. 29, Universitat de Barcelona.
- CARRERAS CANDI, Francesc (1916) *Geografia General de Catalunya*, Barcelona.
- CUESTA, F.; RAMADA, F.X. (1993) "Ermita de la Mare de Deu del Bon Viatge, Sant Joan Despí" *Anuari d'Intervencions Arqueològiques. Epoca romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, p. 91, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- CUESTA, F.; RAMADA, X. (inèdit) "El jaciment arqueològic de l'ermita de la Mare de Deu del Bon Viatge (Sant Joan Despí). Avanç de resultats" a XXXI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, l'Hospitalet de Llobregat, (1986).

- DAURA ET ALII(1988) DAURA, A.; PARDO, D.; SANCHEZ, E. "Una aportació al coneixement cronològic de la ceràmica grisa a Catalunya" a *Acta Mediaevalia*, Núm. 9, pp. 429-441, Dept. Història Medieval, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- FABRE et alii (1984) FABRE, Georges; MAYER, Marc; RODA, Isabel *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*, Diff. de Boccard, París.
- FOLCH SOLER, Joaquim (1989) "La intervenció arqueològica d'urgència al jaciment de la urbanització Torreblanca" a *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*, Vol. I, pp. 246-255, Castelldefels.
- FOLCH, J. (1991) "Les sitges del jaciment romà de la urbanització Torreblanca" a *Miscel·lania d'Estudis Santjustencs*, Vol. III, pp. 7-18, Centre d'Estudis Santjustencs, Sant Just Desvern.
- FOLCH, J.; GARCÍA, I.; CORTADELLA, J. (1993) "Urbanització Torreblanca, Sant Joan Despí" *Anuari d'Intervencions Arqueològiques. Epoca romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, p. 92, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GARCÍA, I.; CORTADELLA, J. (1989) "Les darreres intervencions arqueològiques a la Torreblanca" a *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*, Vol. I, pp. 256-263, Castelldefels.
- GARCÍA DE SANFELIU, Antonio (1966) *La Torre de la Presó*, Sant Feliu de Llobregat.
- GUASCH, DAVID (1972) "Excavacions Arqueològiques a Sant Just" *Butlletí de la Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc*. Num. 60. Març-abril 1962.
- GUASCH et alii (1989a) GUASCH, D.; MENÉNDEZ, X.; SOLÍAS, J.M. "Notes per a l'estudi del poblament d'època romana a la vall de Verç: Relació dels jaciments" a *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*, Vol. I pp. 383-390, Castelldefels.
- GUASCH et alii (1989b) GUASCH, D.; MENÉNDEZ, X.; SOLÍAS, J.M. "La Riba (Sant Just Desvern)" a *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*, Vol. I, pp. 264-285, Castelldefels.
- GUASCH, D.; MENÉNDEZ, X.; SOLÍAS, J.M. (En premsa). "Aproximació a l'estudi del poblament d'època romana a la vall de Verç (entorn de Sant Just Desvern, Baix Llobregat)", a *Miscel·lània Santjustenca*, VI. Sant Just Desvern. En premsa.

- HERNÁNDEZ, Lluís; ROMAGOSA, Antoni (1984) Inventari del patrimoni arqueològic del terme municipal de Sant Feliu de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat.
- IZQUIERDO TUGAS, Pere (1987) "Algunes observacions sobre l'ancoratge de les Sorres, al delta del riu Llobregat" El vi a l'Antiguitat: Economia, producció i comerç a la Mediterrània Occidental, pp. 133-139, Museu de Badalona, Badalona.
- JÁRREGA DOMINGUEZ, Ramón (1989) "Ceràmiques d'importació d'època tardo-romana al Baix Llobregat" a I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Vol. I, pp. 405-421, Castelldefels.
- JULIÀ et alii (1985) JULIA, M.; PUIG, F.; SOLÍAS, J. M. "Introducció a l'estudi del poblament ibèric i romà del delta del Llobregat" a Actes de la XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, (El Prat de Llobregat, 1980), Amics del Prat, El Prat de Llobregat.
- MENÉNDEZ PABLO, Xavier (inèdit). El trajecte de la Via Augusta de Barcino a Ad Fines i la xarxa viària romana al Baix Llobregat. Treball de doctorat. Universitat Autònoma de Barcelona, 1988
- MENÉNDEZ PABLO, Xavier; SOLÍAS ARIS, Josep Maria (1985) "Problemes entorn del Baix Imperi al curs inferior del Llobregat" a Pyrenae, Núm. 21, pp. 157-168 (Actes de la II Reunió d'Economia Antiga de la Península Ibèrica, Barcelona, 1982), Institut d'Arqueologia i Prehistòria, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MENÉNDEZ PABLO, Xavier; SOLÍAS ARIS, Josep Maria (EN PREMSA) "El recorregut de la Via Augusta des de Barcino a Ad Fines" a Colloque voies romaines du Rhône a l'Ebre. Via Domitia/Via Augusta. Perpignan, 1989.
- PALLÍ AGUILERA, Federico (1985) La Via Augusta en Catalunya a Monografies. Faventia, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- PÉREZ CONILL, J. (1987) "Prehistòria i Història Antigua" a Sant Just Desvern. Un paisatge i una història, pp. 59-110, Ajuntament de Sant Just Desvern-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- PIERA, L. (1993) "Resultats de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya" Empúries, Vol. 48-50, II, pp. 206-211, Diputació de Barcelona.
- SECCIÓ D'ESTUDIS DEL CENTRE EXCURSIONISTA PUIG CASTELLAR (1984) "Troballes arqueològiques esporàdiques (II).

- Descobriment d'un paviment romà" a Puig Castellar, Núm. 6-7, pp. 272-288, Museu Torre Balldovina, Santa Coloma de Gramenet.
- SOLÍAS, J. M. (1982) El poblament del curs inferior del Llobregat en època romana, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona, inèdit.
- SOLÍAS, J.M. (1983a) "Excavacions a l'Ermita de Ntra. Sra. de Sales (Viladecans, Baix Llobregat)" a Excavacions Arqueològiques a Catalunya, Vol. III, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- SOLÍAS, J.M.(1989a) "Ca l'Estanquer (Sant Feliu de Llobregat)" a I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Vol. I, pp. 334-345, Castelldefels.
- SOLÍAS, J.M.(1989b) "La Salut (Sant Feliu de Llobregat)", a I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Vol. I pp. 346-358, Castelldefels.
- SOLÍAS, J.M.(1989c) "Can Sagrera (Sant Just Desvern)" a I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Vol. I, pp. 401-404, Castelldefels.
- SOLÍAS ARIS, J.M. (1990) El poblament ibèric i romà del curs inferior del Llobregat, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, Inèdita

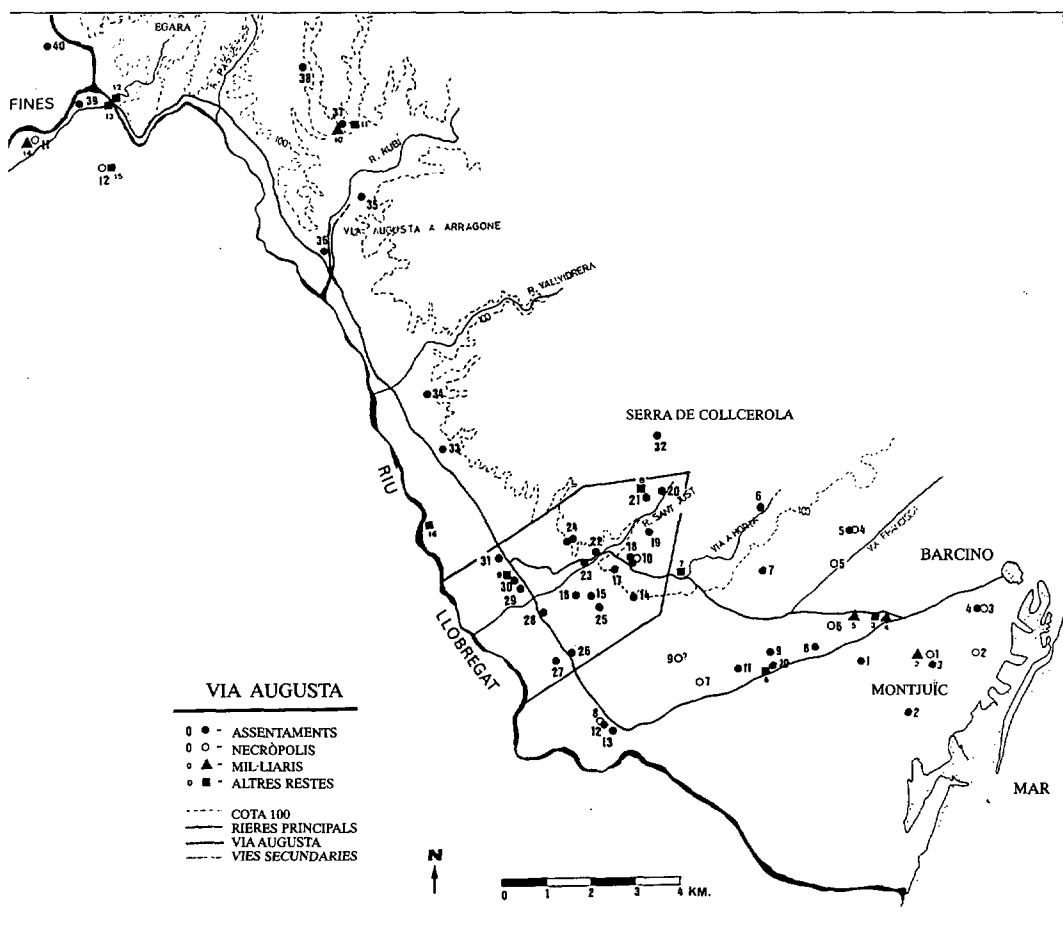

Fig. 1 - Mapa de situació dels jaciments romans de la riba esquerra del Llobregat i de situació de la xarxa viària principal (Via Augusta), des de Barcelona (**Barcino**) a Martorell (**Ad Fines**). S'aprecien els dos itineraris existents, el de Provençana (que és el que va a buscar el riu a l'alçada de Cornellà per després enfilarse riu amunt) i el de l'interior, més curta però més accidentada, per Esplugues i Sant Just. Ambdós camins travessen la vall de Verç, i al seu voltant s'hi concentren els assentaments romans descrits. A simple vista destaca la forta concentració d'habitat en aquesta zona, sobretot al redós dels camins. La numeració dels jaciments de la vall de la riera de Sant Just (zona emmarcada) són els següents: 20- Can Vilar de la Muntanya; 21 - Ca n'Oliveres o la Riba; 19 - Can Biosca; 18 (i 10) - Pça. de l'Església o can Ginestar; 17 - Can Sagrera; 14 - Can Modolell; 22 - Can Roldan; 23 - Can Gelabert; 24 - Mas Llú o la Salut; 15 - Tres Santos o Walden-7; 16 - Parc de Torreblanca; 25 - Pla del Vent; 26 - Carrer Ferrocarril; 27 - Ermita de la Mare de Déu del Bon Viatge; 28 - Les Begudes; 29 - Ca l'Estanquer; 30 (i 9) - Torre de la Presó; 31- Can Maginàs.

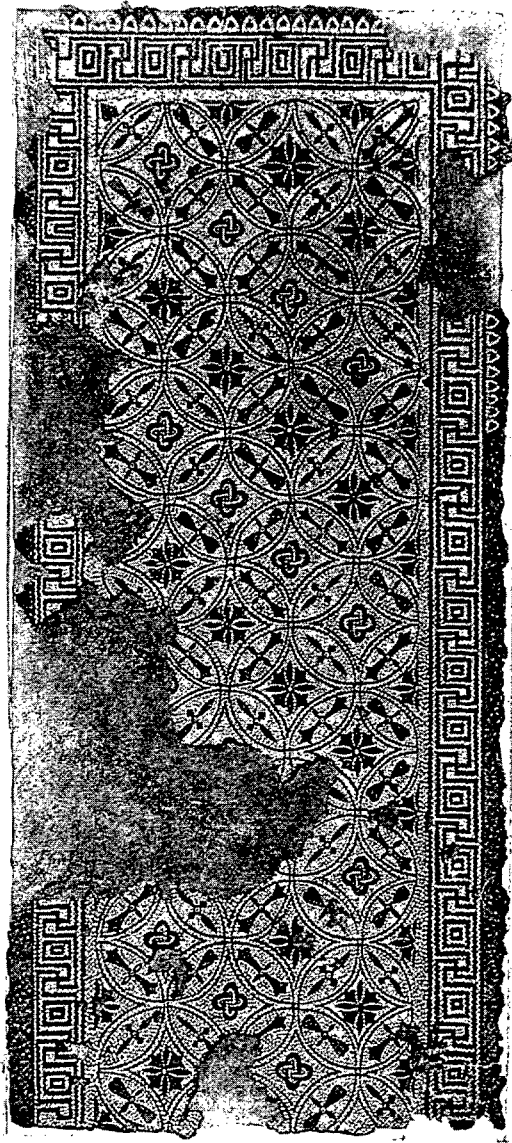

Fig. 2 - Fotografia del mosaic de Can Modolell (Sant Just Desvern), descobert l'any 1884 i perdut l'any 1892. Feia quasi 7 per 3 metres. Publicat per la "Il·lustració Catalana" l'any 1903. (Clixé SPA DB)